

NYILATKOZAT A NEMZETKÖZI KATALOGIZÁLÁSI ALAPELVEKRŐL

Az IFLA szakértők 1. Tanácskozása által elfogadott tervezet a Nemzetközi Katalogizálási Szabályzatról 2003 Frankfurt, Németország

Bevezetés

Az International Conference on Cataloguing Principles 1961-ben hagyta jóvá azokat a katalogizálási alapelveket, amelyek "Párizsi Alapelvek"-ként váltak közismertté. Fő célkitűzését, a katalogizálás nemzetközi szabványosításának megalapozását, természetesen elérte: az azóta világszerte kidolgozott katalogizálási szabályzatok többsége pontosan vagy legalább nagymértékben követte az alapelveket.

Több mint negyven év elteltével, még inkább kívánatos a közös katalogizálási alapelvekben való megállapodás, mivel a katalogizálók és ügyfelek világszerte OPAC-okat (Online Public Access Catalogue = nyilvánosan hozzáférhető on-line katalógus) használnak. Most, a 21. század küszöbén az IFLA erőfeszítést tett, hogy a "Párizsi Alapelvek"-et az on-line könyvtári katalógusok és hasonlóik kívánalmaihoz igazítsa. E célkitűzések közül az első a katalógushasználók kényelmének szolgálata.

Ezek az új alapelvek kiegészítik a "Párizsi Alapelvek"-et és kiterjesztik azokat a csak szöveges művektől kezdve valamennyi dokumentumtípusra, valamint a tétel megválasztásától és formájától kezdve a könyvtári katalógusokban használt bibliográfiai és besorolási rekordokig minden szempontot figyelembe vesznek.

A tervezet alapelvei a következőket foglalják magukba:

1. Alkalmazási terület
2. Entitások, ismérvek és kapcsolatok
3. A katalógus funkciói
4. Bibliográfiai leírás
5. Hozzáférési pontok
6. Besorolási rekordok
7. A keresési lehetőségek alapjai

Ezek az új alapelvek a világ jelentős katalogizálási hagyományaira¹, valamint két IFLA dokumentumban – „Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei” (*Functional Requirements of Bibliographic Records, FRBR*) és „Besorolási rekordok funkcionális követelményei és számozása” (*Functional Requirements and Numbering of Authority Records, FRANAR*) – leírt koncepcionális modellekre épülnek, amelyek kiterjesztik a "Párizsi Alapelvek"-et a tartalmi feltárás területére.

¹ Cutter, Charles A.: Rules for a dictionary catalog. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing office. 1904,

Ranganathan, S.R.: Heading and canons. Madras [India]: S. Viswanathan, 1955, és

Lubetzky, Seymour: Principles of Cataloging. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloging. Los Angeles, Calif.: University of California, Institute of Library Research, 1969.

Ezek az alapelvek remélhetőleg növelik majd a bibliográfiai és besorolási adatok nemzetközi cseréjét (közös használatát), és támogatják a nemzetközi katalogizálási szabályzat kidolgozására irányuló törekvéseket.

1. Alkalmazási terület

Az itt lefektetett alapelveket azzal a szándékkal fogalmazták meg, hogy útmutatóul szolgáljanak katalogizálási szabályzatok kidolgozásához. Bibliográfiai és besorolási rekordokra, valamint jelenlegi könyvtári katalógusokra vonatkoznak. Az alapelvek könyvtárak, levéltárak, múzeumok és más közösségek által létrehozott bibliográfiákra és adatfájlokra egyaránt alkalmazhatók.

Az a céljuk, hogy következetes szemléletet nyújtsanak a leíró és a tartalmi katalogizáláshoz a bibliográfiai források minden fajtája számára.

A katalogizálási szabályzat összeállításához a legfontosabb alapelv a katalógus használóinak való megfelelés kell, hogy legyen.

2. Entitások, attribútumok és kapcsolatok

2.1. Entitások a bibliográfiai rekordokban

A bibliográfiai rekordok elkészítésénél a szellemi vagy művészi alkotásokat tartalmazó alábbi entitásokat kell figyelembe venni:

- Mű
- Kifejezési forma
- Megjelenési forma
- Példány²

2.1.1. A bibliográfiai rekordoknak tükrözniük kell a megjelenési formák típusait. E a megjelenési formák lehetnek: gyűjteményes művek, egyedi művek vagy egy bizonyos mű részei. A megjelenési formák egy vagy több fizikai egységből állhatnak.

Általában minden egyes fizikai formáról (minden egyes megjelenési formáról) külön bibliográfiai rekordot kell készíteni.

2.2. A besorolási rekordok entitásai

A besorolási rekordoknak szabványos formában kell közölniük legalább a személyek, családok, testületek³ neveit és a tárgyszavakat. A művek tárgyául szolgáló entitás lehet:

- Mű
- Kifejezési forma
- Megjelenési forma
- Példány
- Személy
- Család

² Az FRBR/FranAR modellben leírt entitások első csoportja a mű, a kifejezési forma, a megjelenési forma és a példány.

³ Az FRBR/FranAR modellben leírt entitások második csoportjába tartoznak a személyek, a családok és a testületek.

Testület
Fogalom
Objektum
Esemény
Hely⁴

2.3. Ismérvek

Az egyes entitásokat azonosító ismérveket mind a bibliográfiai, mind a besorolási rekordokban adatelemekként kell használni.

2.4. Kapcsolatok

Az entitások közötti lényeges bibliográfiai kapcsolatokat a katalógusban felismerhetővé kell tenni.

3. A katalógus funkciói⁵

A katalógus funkcióinak lehetővé kell tenniük, hogy a használó:

3.1. a tényleges vagy virtuális gyűjteményben – a keresés eredményeként – **megtalálja** a bibliográfiai forrásokat azok ismérvei vagy kapcsolatai alapján, mégpedig:

3.1.1. egyetlen információforrást

3.1.2. az összes összetartozó információforrást, ha azok:

ugyanarra műre,

ugyanarra a kifejezési formára,

azonos megjelenési formára vonatkoznak, továbbá

egy adott személy, család vagy testület valamennyi művét és azok kifejezési formáit

egy adott tárgyról szóló valamennyi információforrást

rendszerint a keresés korlátozására szolgáló kritériumok (pl. a nyelv, a megjelenési ország, a kiadás dátuma, a fizikai formátum); valamelyikével meghatározott összes információforrást.

Elfogadott tény, hogy gazdasági megszorítások miatt néhány könyvtári katalógusban nem szerepelnek a gyűjteményes műveket alkotó egyedi művek és az egyedi művek részeinek rekordjai.

3.2. azonosítsa a bibliográfiai forrást vagy személyt (azaz, erősítse meg, hogy a rekordban leírt entitás megfelel a keresettnek, vagy különböztessen meg két vagy több, egymáshoz hasonló entitást);

3.3. válassza ki azt a bibliográfiai forrást, amely megfelel a használó igényeinek (azaz, találja meg a használó követelményeivel a tartalom, a fizikai forma stb. tekintetében megegyező információforrást, vagy vesse el azt, amely nem felel meg a használó elvárásainak);

⁴ Az FRBR/FRANAR modellben leírt entitások harmadik csoportja a fogalom, a tárgy, az esemény és a hely. [Megjegyzés: További entitások meghatározására is sor kerülhet a jövőben, mint amilyenek a FRANAR-ban a védjegyek, azonosítók (ezek bekerülhetnek a FRANAR jelentés "véglegesítése" után.)]

⁵ A 3.1.-3.5. szakaszok Svenonius, Elaine. The intellectual foundation of information organization c. művén alapulnak. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. ISBN 0-262-19433-3

3.4. szerezze meg a leírt példányt vagy **biztosítson** ahhoz hozzáférést (azaz, gondoskodjon olyan információkról, amelyek lehetővé teszik, hogy a használó beszerezze a példányt vásárlás, kölcsönzés stb. útján, vagy on-line kapcsolaton keresztül elektronikusan férjen ahhoz hozzá); vagy hogy megvegyen, illetve megkapjon egy besorolási vagy bibliográfiai rekordot;

3.5. navigáljon a katalógusban (azaz, szabadon közlekedjen a logikusan elrendezett bibliográfiai információk és megjelenítésük áttekinthető útjain, beleértve a művek, kifejezési formák, megjelenési formák és példányok közötti kapcsolatok bemutatását).

4. A bibliográfiai leírás

4.1. A bibliográfiai rekord leíró részének nemzetközileg elfogadott szabványon kell alapulnia.⁶

4.2. A katalógus vagy bibliográfiai fájl céljaitól függően a bibliográfiai leírások a **teljesség szintjei** tekintetében különbözőek lehetnek.

5. Hozzáférési pontok

5.1. Általában

A bibliográfiai és besorolási rekordok keresésére szolgáló hozzáférési pontok szabályozásánál az általános alapelveket kell követni (lásd 1. Alkalmazási terület). A hozzáférési pontok lehetnek ellenőrzöttek vagy ellenőrizetlenek.

A nem szabványosított hozzáférési pontok olyan jellemzők lehetnek, mint pl. a megjelenési formán szereplő főcím vagy valamely hozzárendelt, illetve a bibliográfiai rekordban bárhol található kulcsszavak.

Szabvány alapján megalkotandó hozzáférési pontok biztosítják az információforrások halmazának megtalálásához szükséges konzisztenciát. Ezeket a szabványos formákat (más néven "egységesített besorolási adatokat") besorolási rekordokban kell rögzíteni, az utalókként használt eltérő formákkal együtt.

5.1.1. A hozzáférési pontok megválasztása

5.1.1.1. A bibliográfiai rekord hozzáférési pontjai: a művek és a kifejezési formák címei (ellenőrzött formában) a megjelenési formák címei (általában ellenőrizetlen formában), valamint a művek létrehozóinak nevei ellenőrzött formában.

A testületeknek mint létrehozóknak az esete azokra a művekre korlátozódik, amelyek természetüknél fogva szükségképpen a testület kollektív elgondolásának vagy tevékenységének a kifejezési formái, még abban az esetben is, ha egy, a testület tisztviselői minőségében lévő vagy szolgálatában álló személy jegyezte, vagy ha a cím szövegezése és a mű jellege együttesen és világosan arra utal, hogy a mű tartalmáért a testület kollektíven felelős.

⁶ A könyvtári közösség számára ezek a Nemzetközi Szabványos Bibliográfiai Leírás szabványai (*International Standard Bibliographic Descriptions*).

A bibliográfiai rekord további hozzáférési pontjai mindazok a szabványos formában leírt személynevek, családnevek, testületi nevek és tárgyszavak, amelyek a bibliográfiai forrás megtalálásához, azonosításához és kiválasztásához fontosak.

5.1.1.2. A besorolási rekord hozzáférési pontjai: az entitás nevének egységesített formája, valamint az attól eltérő névformák. További hozzáférési pontok lehetnek az entitáson ténylegesen szereplő nevekhez valamiképp kapcsolt más nevek.

5.1.2. Egységesített besorolási adatok

Az entitás egységesített besorolási adatának annak a névnek kell lennie, amely az entitást következetes módon azonosítja, vagy azért, mert túlnyomórészt ez a név található a megjelenési formákon, vagy azért, mert a katalógus használóinak körében ez az általánosan elfogadott név (például "a bibliográfiai gyakorlatban használt név").

Ha több entitásnak azonos neve van, az azonosíthatóság érdekében a névhez további jellemzőket (-8kiegészítő adatokat) kell rendelni.

5.1.3. Nyelv

A különböző nyelveken előforduló nevek esetében besorolási adatként azt kell előnyben részesíteni, amely a kifejezési forma eredeti nyelvű és írásrendszerű megjelenési formáján alapul. Ha azonban az eredeti nyelv és írásrendszer az adott katalógusban nem használatos, a besorolási adat lehet a megjelenési formákon vagy a kézikönyvekben található, vagy pedig egy, a katalógus használói számára leginkább megfelelő nyelvű és írásrendszerű névalak.

Amennyire ez lehetséges, az eredeti nyelvű és írásrendszerű névalakhoz való hozzáférést vagy egységesített besorolási adatként vagy utalóként biztosítani kell. Ha transliterációra van szükség, a megfelelő nemzetközi átírási szabvány előírásait kell követni.

5.2. Személynevek formái

5.2.1. Ha a személynév több szóból áll, a rendszót a szerző állampolgárságának megfelelő ország hagyományai szerint kell megválasztani, vagy

5.2.2. ha az állampolgárságnak megfelelő ország nem állapítható meg, annak az országnak a névhasználatát kell figyelembe venni, ahol a személy általában tartózkodik, vagy

5.2.3. ha ez sem lehetséges, a rendszót annak a nyelvnek a szabályai szerint kell megállapítani, amelyet a személy általában használ, ahogyan az a megjelenési formákon vagy az egyetemes referenz forrásokban található.

5.3. A családnevek formái

5.3.1. Ha a családnév több szóból áll, a rendszót annak az országnak a hagyományai szerint kell meghatározni, amely ezzel a családdal leginkább összekapcsolódik vagy

5.3.2. ha a családnak a neve nem kapcsolódik egy országhoz, a rendszót annak a nyelvnek a szabályai szerint kell megállapítani, amelyet a család általában használ, ahogyan az a megjelenési formákon vagy az egyetemes referenz forrásokban található.

5.4. A testületek névformái

5.4.1. A hitelesség érdekében az egységesített besorolási névnek tartalmaznia kell az érintett terület aktuálisan használt formáját, azon a nyelven és abban az írásrendszerben, amely a katalógus használóinak leginkább megfelel.

5.4.2. Ha a testület egymást követő időszakokban olyan különböző neveket használt, amelyek nem minősülnek egyazon név jelentéktelen változatainak, minden lényegesen megváltozott nevet új entitásnak kell tekinteni és a megfelelő egységesített besorolási rekordokat "lásd még" (előbb/utóbb) magyarázatos utalókkal kell összekötni.

5.5. Az egységesített címek formái

Az egységesített cím lehet önmagában megkülönböztető cím, vagy lehet név és cím együttese, vagy lehet olyan cím, amely csak kiegészítő adatokkal (pl. testületi név, helységnév, nyelv, dátum) válhat megkülönböztető címmé.

5.5.1. Az egységesített cím vagy a mű megjelenési formáin leggyakrabban előforduló cím. Bizonyos meghatározott esetekben a besorolási adat megválasztásánál az eredeti címmel szemben előnyben kell részesíteni a katalógus nyelvén és írásrendszerében használatos címet.

6. Besorolási rekordok

6.1. Besorolási rekordokat kell készíteni a hozzáférési pontokként használt egységesített megnevezések és az utalók ellenőrzéséhez az olyan entitások esetében, mint a személyek, családok, testületek, művek, kifejezési formák, megjelenési formák, példányok, fogalmak, objektumok, események és helyek.

6.2. Ha egy személy, család vagy testület több különböző névformát használ, közülük – minden megkülönböztethető szereplő („distinct persona”) számára – egyetlen névforma az egységesített besorolási adat. Ha egy műnek eltérő címei vannak, egy címet kell kiválasztani egységesített címként.

7. A keresési lehetőségek alapjai

7.1. Keresés és megtalálás

A bibliográfiai rekordok hozzáférési pontjai azok az elemek, amelyek biztosítják 1) a bibliográfiai és besorolási rekordok, valamint a hozzájuk kapcsolt bibliográfiai források megbízható keresését és 2) behatárolják a keresési eredményeket.

7.1.1. Keresőeszközök

A neveket, címeket és tárgyakat kereshetővé és hozzáférhetővé kell tenni, az adott könyvtári katalógusban vagy bibliográfiai adatállományban rendelkezésre álló bármely eszköz segítségével, például a nevek teljes formája szerint, kulcsszavak szerint, kifejezések szerint, csonkolt forma szerint stb.

7.1.2. A nélkülözhetetlen hozzáférési pontok azok, amelyek a bibliográfiai vagy

besorolási rekordokban lévő entitások fő ismérvein és ezek kapcsolatain alapulnak.

7.1.2.1. A bibliográfiai rekordok nélkülözhetetlen hozzáférési pontjai a következők:
a szellemi tartalom alkotójának neve vagy ha több ilyen van, közülük az első
a megjelenési forma főcíme vagy a főcímet helyettesítő címe
a megjelenés vagy a közreadás éve(i)
a mű/kifejezési forma egységesített címe
tárgyszavak
szakjelzetek
a leírt entitás szabványos azonosító számai/jelei és kulcscímei.

7.1.2.2. A besorolási rekordok nélkülözhetetlen hozzáférési pontjai a következők:
az entitás egységesített neve vagy címe
az entitás ettől eltérő névformái és címei.

7.1.3. További hozzáférési pontok

A bibliográfiai leírás vagy a besorolási rekord más területeiről származó attribútumok tetszés szerinti hozzáférési pontokként szolgálhatnak, vagy lehetnek szűrő és behatároló eszközök, amikor a keresés nagyszámú rekord között történik. A bibliográfiai rekordokban lévő ilyen attribútumok (amelyek továbbiakra is kiterjeszthetők) a következők:

az első létrehozón kívüli további létrehozók nevei
más, nem létrehozói funkcióban megnevezett előadók, személyek, családok vagy testületek nevei
párhuzamos címek, szalagcímek stb.
sorozatok egységesített címe
bibliográfiai rekordazonosítók
nyelv
kiadási ország
fizikai hordozó.

A besorolási rekordokban lévő ilyen attribútumok (amelyek továbbiakra is kiterjeszthetők) a következők:

kapcsolódó entitások nevei vagy címei
besorolási rekordazonosítók

FÜGGELÉK

Katalogizálási szabályzatok kidolgozásának céljai

Van néhány, a katalogizálási szabályzatok megszerkesztését vezérlő cél⁷. Rangsorban az első a használó kényelme.

- * *A katalógushasználó kényelme.* A használó figyelembevételével kell döntéseket hozni a leírások és a hozzáférésükhöz választott ellenőrzött nevek elkészítése során.
- * *Közös használat.* A leírásokban és hozzáférési pontokban használt szabványos szavaknak/kifejezéseknek összhangban kell lenniük azokkal, amelyek a használók többségének megfelelnek.
- * *Feltüntetés.* A leírásokban és a hozzáférésükhöz választott nevek ellenőrzött formáiban az entitásoknak ugyanazon kell alapulniuk, amelyen egy entitás önmagát leírja.
- * *Pontosság.* A leírt entitást hitelesen (megbízhatóan) kell ábrázolni.
- * *Szükséges és elégséges mérték.* Csak azokat a leíró elemeket és az ellenőrzött nevek hozzáférési pontjait kell megadni, amelyek a használók igényeit kielégítik, és amelyek az entitás azonosításához nélkülözhetlenek.
- * *Gazdaságosság.* Ha a cél elérésére különböző megoldások vannak, a leginkább gazdaságos megoldást kell előnyben részesíteni (azaz, a legolcsóbbat vagy a legegyszerűbbet).
- * *Szabványosítás.* A leírásokat és a hozzáférési pontok létrehozásaita lehetséges mértékig és szintig szabványosítani kell. Ez nagyobb konzisztenciát tesz lehetővé, következésképpen nő a bibliográfiai és a besorolási rekordok megosztásának lehetősége.
- * *Integráció.* Valamennyi dokumentumtípus leírásainak és az entítások ellenőrzött névformáinak a lehetséges mértékig közös szabályrendszeren kell alapulniuk.

A katalogizálási szabvány előírásainak

- * *indokolhatóknak és nem önkényesnek* kell lenniük.

Tudomásul vesszük, hogy olykor e célok talán ellentmondanak egymásnak, és hogy indokolható, praktikus megoldást kell elfogadnunk.

[Ami a teauruszokat illeti, ezekre más célok is érvényesek, amelyeket ez a nyilatkozat még nem tartalmaz.]

.....

A fordítás a „Statement of International Cataloguing Principles. Draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003”

http://www.ddb.de/news/pdf/statement_draft.pdf

2003. december 19-én közzétett szövege alapján készült.

Fordította: Berke Barnabásné (Országos Széchényi Könyvtár), tanácsadók: Fügedi Péterné ny. főosztályvezető (Országos Széchényi Könyvtár), Rácz Ágnes (Könyvtári Intézet).

⁷ A bibliográfiai szakirodalmon alapul, különösen Ranganathanén és Leibnizén, ahogyan Svenonius, E. azt leírta a *The Intellectual Foundation of Information Organization*-ban, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000, p. 68.